

کتابشناسی «حج خونین»^۱

به کوشش اباذر نصرافهانی

الف- کتابها

۱. *آنسوی حج خونین، یا، تبلیغات آل سعود*، حسن میردامادی، تهران، مرکز تحقیقات و انتشارات حج، چاپ ۱، ۱۳۶۷، ۴۷۱ص، رقعی.

بررسی حادثه حج خونین از نگاه مسئولان کشور عربستان سعودی و نیز از منظر جراید و نشریات عربستان است. البته نویسنده در هر مورد به نقد آنها پرداخته است. این کتاب، حاوی عکس‌های رنگی از کشتار حجّاج ایرانی به دست رژیم آل سعود و نیز عکس‌هایی از شهدا است.

۲. *بازتاب جمعه خونین مکه در نامه‌های شیفتگان/انقلاب اسلامی*، به کوشش دفتر ارتباط با شنوندگان واحد برون مرزی صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، تهران، سروش (انتشارات صدا و سیما)، چاپ ۱، ۱۳۶۷، ۷۲ص، رقعی.

مجموعه‌سازی از نامه‌های رسیده به صدا و سیما درباره حج خونین سال ۱۳۶۶ است. این مجموعه در واقع انعکاس دهنده نظریات و دیدگاه‌های مردم جهان در این موضوع است. البته معلوم نیست آیا تمامی نامه‌ها و همه متن نامه‌ها را آورده‌اند یا تقطیع کرده‌اند.

۳. *تاریخ مکه*، محمدهادی امینی، ترجمه محسن آخوندی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ ۲، ۱۳۷۶، ۴۸۰ص.

بررسی تحولات تاریخی مکه در دوره اسلامی و معرفی حوادث مهمی که در این شهر به وقوع پیوسته است. مکه به عنوان یکی از مادرشهرها (متروپل) در فرهنگ اسلام و جهان مسلمانان، شاهد تحولات تاریخی فراوان بوده است. به ویژه پس از حاکمیت خاندان آل سعود بر کشور عربستان و مناسبات آنان با دیگر مسلمانان، مکه شاهد حوادث تلخ و شیرین بوده است. از جمله به حادثه کشتار حجّاج ایرانی در سال ۱۳۶۶ شمسی اشاره می‌کند.

چاپ دیگر کتاب: مکه، تهران، مکتب نشر العلم و الادب، ۱۴۰۸ق/ ۱۳۶۶، ۳۷۶ص.

۴. *تجاوز آل سعود به حرم امن الهی*، یوسف حکمت، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، معاونت فرهنگی، چاپ ۱، ۱۳۶۷، ۷۶ص.

بررسی واقعه مکه در سال ۱۳۶۶ و کشتار تعدادی از حجّاج خانه خدا است. مؤلف به علل و زمینه‌های شروع عملیات مأمورین سعودی نمی‌پردازد و فقط رفتار وحشیانه نظامیان سعودی در حرم را محکوم می‌کند. شریعت اسلام تأکید کرده که همه جانداران در حرم آزاد می‌باشند و هرگونه آزار و اذیت آنها نامشروع است چه رسد به تجاوز به جان انسان‌ها و کشتن انسان‌ها. ادله مشروع نبودن اقدامات مأمورین آل سعود را آورده است.

^۱ محتوای این کتابشناسی، بیشتر در کتابشناسی حج و زیارت (به کوشش اباذر نصرافهانی، نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۰۱۹ص) منتشر شده است. در اینجا با برخی اصلاحات آمده است.

۵. **تعبیر یک خواب: زندگی و خاطرات شهیده فاطمه نیک**، شمسی خسروی، تهران، نشر شاهد، چاپ ۱، ۱۳۸۷، ۱۱۲ص، پالتویی.

«حافظه سلیمان شاهی» در سال ۱۳۱۳، در شهر اردبیل، به دنیا آمد و در کودکی، همراه خانواده، به شهر مقدس مشهد کوچ کرد. این خانواده به عنوان سرایدار یک میهمان‌سرا، در همان شهر ساکن شدند. وی در سال ۱۳۵۲، همسر خود را از دست داد و مسئولیت نگهداری فرزندان را پذیرفت. حافظه، در جریان انقلاب برادر کوچک خویش را از دست داد و در سال ۱۳۶۱، نوه دختری و در سال ۱۳۶۳ و ۱۳۶۵، دو پسر خویش خود را تقدیم انقلاب و اسلام کرد. او سرانجام در سال ۱۳۶۶، در سفر حج و در جریان راهپیمایی برائت از مشرکین، به دست نیروهای سعودی به شهادت رسید. دهمین شماره از مجموعه «زنان آسمانی» به معرفی «حافظه سلیمان‌شاهی» اختصاص دارد.

۶. **جام زهر (قبول قطعنامه ۵۹۸) پیام امام خمینی (ره) به ملت ایران در سالگرد کشتار خونین مکه ۱۳۶۷/۴/۲۹**، مؤسسه رهپویان غدیر، قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۱، ۴۸ص، جیبی.

۷. **جمعه خونین مکه به روایت شاعران/امروز**، به کوشش محمود شاهرخ (جذبه) و عباس مشفق کاشانی^۲، تهران، سروش، چاپ ۱، ۱۳۶۷، ۲۵ص.

۸. **جمعه خونین مکه**، متین دلشاد، تهران، روزنامه ایران، چاپ ۱، ۱۳۸۷، ۵۵ص، رقعی. بررسی ابعاد واقعه مکه در سال ۱۳۶۶ و تأثیرات جهانی آن است. پس از کشتار حجاج در مکه، بعضی از متفکران و نویسندگان جهان آن را محکوم کردند، روزنامه‌ها و مجلات به تحلیل این حادثه پرداختند و چند همایش برای بررسی آن برپا شد. نویسنده به گزارش همه رخدادها می‌پردازد.

۹. **جنایت وهابیت**، حسن میردامادی تهران، حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت، چاپ ۱، ۱۳۶۹، ۶۹۱ص، وزیری.

مجموعه‌ای از خاطرات شاهدان عینی واقعه کشتار حجاج و زائران بیت‌الله الحرام در سال ۱۳۶۶ است. از نگاه این کتاب، تفکرات وهابی و انحرافات موجود در عقاید طرفداران وهابیت، علت اصلی این حادثه است.

۱۰. **حج خونین: عروج ملکوتی**، منوچهر علیپور، شیراز، انتشارات تخت جمشید، چاپ ۱، ۱۳۸۰، ۵۲ص. مجموعه‌سازی از داستان‌های کوتاه فارسی است که درباره حج سال ۱۳۶۶ نوشته‌اند. این داستان‌ها هرچند از تخیل نویسندگان بهره گرفته و خیال در آنها وجود دارد ولی گویای بسیاری از واقعیتهای و انعکاس‌دهنده نظریات مردم درباره این حادثه مهم تاریخی است.

۱۱. **حج خونین، فاجعه قرن: شهدای ۱۳۶۶ هجری شمسی در مکه مکرمه**، اقدس کاظمی، قم، مثلث عشق، چاپ ۱، ۱۳۸۷، ۱۴۴ص، وزیری.

مجموعه‌ای از اشعار است که به معرفی و اسامی شهدای مراسم حج در سال ۱۳۶۶ می‌پردازد.

^۲. کی‌منش، عباس؛ کاشانی، مشفق (متولد ۱۳۰۴)

۱۲. حج خونین: گزیده اشعار سروده شده به مناسبت فاجعه خونین مکه مکرمه و در رثای شهدای گرانقدر حج ۱۳۶۶، بنیاد شهید انقلاب اسلامی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل انتشارات و تبلیغات، ۱۳۶۷، ۲۱۳ ص. مجموعه اشعاری درباره واقعه کشتار زائران ایرانی در سال ۱۳۶۶ در شهر مکه است.

۱۳. روایت حج خونین، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ستاد امور جنگ، تهران، پیام آزادی، چاپ ۱، ۱۳۶۷، ۲۹۸ ص.

معرفی ابعاد مختلف حادثه کشتار حجاج ایرانی در سال ۱۳۶۶ است. حادثه را از زوایای مختلف و بر اساس گزارش‌ها و روایت‌های گوناگون بررسی کرده است. در فصلی افکار وهابیون را نقادی کرده و یکی از عوامل حادثه را همین افکار معرفی می‌کند.

۱۴. الصور: تفضیح اعلام آل سعود، حسن میردامادی، تهران، مرکز تحقیقات و انتشارات حج، چاپ ۱، ۱۴۰۸ ق/ ۱۳۶۷، ۵۲ ص.

۱۵. قداست و امنیت حرم، عبدالله جوادی آملی، تهران، مرکز تحقیقات و انتشارات حج؛ نشر مشعر، چاپ ۱، ۱۳۶۷، ۴۹ ص، رقعی.

بررسی دو ویژگی خانه خدا و حرم الهی مکه یعنی مقدس و منزّه بودن و دوم امن بودن و عدم جواز هر نوع آزار و اذیت در این حرم است. این کتاب در سال ۱۳۶۶ (۱۴۰۷ قمری)، همزمان با شهادت تعدادی از حجاج بیت‌الله الحرام در کشتار خونین مکه تدوین یافته است. آخرین بخش‌های آن، منعکس کننده حال و هوای آن روزگار است. نویسنده ذیل سرفصل‌هایی از قبیل فرق انسان با فرشته و حیوان؛ اساس وحدت؛ چگونگی وحدت؛ اوصاف موحدان وحدت‌طلب و اهتمام به حرم به بررسی قداست و امنیت حرم از منظر فقه و معارف اسلامی می‌پردازد. نتیجه‌گیری مؤلف این است که مطابق قواعد و موازین شریعت اسلامی همه جانداران در حرم آزادند و کسی حق تعرض به آنها ندارد. از سوی دیگر هرگونه رفتار و عملی که توهین به حرم باشد، حرام و مستوجب توبیخ است.

این کتاب با مشخصات زیر به زبانهای عربی و انگلیسی نیز منتشر شده است:
قدسیة الحرم و امنه، قم، نشر مشعر، ۱۴۰۸ ق، ۴۴ ص، رقعی.

The Sanctity and Security of The Holy Shrin, 1989, 46p.

۱۶. سیر و سفر در ملکوت، یا، عشق و سیاست در سرزمین وحی (ساعتشمار خاطرات حج)، محمدجواد حجتی کرمانی، تهران، اطلاعات، ۱۳۹۴، ۷۲۶ ص، وزیری.

این کتاب شامل خاطرات هفت سفر بیت‌الله الحرام نویسنده است. وی در اولین سفر به عنوان زائر و در بقیه سفرها به عنوان روحانی مشرف شده است. این سفرها در سالهای ۱۳۶۰، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۶ و ۱۳۷۲ شمسی بوده است.

در سفرنامه مربوط به سال ۱۳۶۶، شرح واقعه کشتار حجاجان در جمعه خونین، ششم ذی حجه ۱۴۰۷ ق. (۱۳۶۶ ش.) در سه بخش دیده‌ها، نقل شده‌ها، و علل و پیامدهای فاجعه (ص ۳۵۵-۴۲۱) آمده است. بیان دقیق جزئیات این رخداد همانند شمار تلفات زائران ایرانی و غیر ایرانی و پلیس سعودی بر پایه آمار کشور عربستان (ص ۳۷۲) و بازتاب آن در ایران، از ویژگی‌های این گزارش است.

این گزارش در کتاب اسفار اربعه: گزارش سفر به چین، آلمان، واتیکان و حج، علی حجتی کرمانی (تهران، کویر، ۱۳۸۰) که خاطرات برادر نویسنده است، نیز آمده است.

۱۷. *قداسة الحرم وامنه*، المؤتمر العالمي لبحث قداسة الحرم وامنه، تهران، مركز تحقيقات و انتشارات حج، چاپ ۱، ۱۹۸۸م، ۹۵ص، رقعی.

گزارشی از برنامه‌های کنگره جهانی بررسی قداست و امنیت حرم (تهران، ۱۳۶۷) و معرفی مقالات عرضه شده به کنگره است. این کنگره پس از حج خونین سال ۱۳۶۶ توسط نهادهای متصدی حج مثل سازمان حج برگزار شد.

۱۸. *کبوتران خونین بال حرم: تحلیلی بر جنایت وهابیت در کشتار ۱۶ زائر بیگناه کویتی*، تهران، نشر شاهد، ۱۳۶۹، ۴۴ص.

بررسی جنبه‌های واقعه مکه در سال ۱۳۶۶ است. نویسنده در چند فصل این حادثه را بررسی کرده است. در فصلی زائران شهید را معرفی کرده به ویژه از نظر ملیت آنها را دسته‌بندی کرده و تحلیل برای هر دسته آورده است.

۱۹. *کشتار مکه و آینده حرمین*، ظفر بنگاش، ترجمه هادی دبستانی، تهران، سروش (انتشارات صدا و سیما)، چاپ ۱، ۱۳۶۸، ۱۲۷ص.
عنوان اصلی:

The Makkah and future of the haramain

بررسی کشتن حجاج ایرانی در سال ۱۳۶۶ شمسی توسط نیروهای سعودی از منظر حقوق بین‌الملل و فقه اسلامی است. به نظر نویسنده حرم نبوی و خانه خدا از اماکن بین‌المللی است.

۲۰. *کعبه در خون*، تهران، بنیاد شهید انقلاب اسلامی، واحد روابط عمومی و بین‌المللی، چاپ ۱، ۱۳۶۷، ۲۰۰ص، وزیری.

گزارشی از واقعه جمعه خونین مکه در مرداد ماه سال ۱۳۶۶ است. معرفی شهدای این حادثه خونین به همراه تصاویر و اطلاعات شناسنامه‌ای این شهدا بخش دیگری از این کتاب است.

۲۱. *لوح زرین/انقلاب: پیام حضرت امام خمینی به مناسبت سالگرد فاجعه خونین مکه و حجاج بیت الحرام*، به کوشش واحد روابط عمومی ستاد مرکزی جهاد سازندگی، تهران، جهاد سازندگی، چاپ ۱، ۱۳۶۷.

متن پیام امام خمینی یک روز بعد از کشتار حجاج در مکه توسط دولت آل سعود است. از نگاه این پیام، تمامی تقصیرها متوجه دولت سعودی است. و این دولت رفتاری انجام داده که با هیچ سند و مدرکی توجیه نمی‌شود بلکه قواعد و احکام شرعی به روشنی آن را محکوم می‌کند.

۲۲. *میهمان خدا: گزیده‌ای از زندگی شهیده حافظه سلیمان‌شاهی*، منیژه جانتلی، تهران، سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران، معاونت پژوهش و ارتباطات فرهنگی، نشر شاهد، چاپ ۱، ۱۳۸۷، ۵۳ص.

این نوشتار درباره شخصیت و زندگی یکی از شهدای واقعه خونین کشتار زائران بیت‌الله الحرام در سال ۱۳۶۶ است.

۲۳. *المضيف الخصم: رسالة المثقفين الايرانيين الى جميع المفكرين و اساتذه الجامعات في العالم*، الامالة الدائمة للمؤتمر العالمي لبحث قداسة الحرم و امنه، قم، الحج، چاپ ۱، ۱۳۶۳، ۳۵ص.

متن نامه‌ی بیانیه‌گونه‌ی اندیشمندان فرهنگی ایران خطاب به متفکرین و استادان دانشگاه‌های جهان به مناسبت حادثه حج خونین سال ۱۳۶۶ شمسی است. این بیانیه با عنوان دشمنی میزبان با حجاج میهمان به کنگره جهانی امنیت و قداست حرم عرضه شده است. محتوای آن گزارشی از تجاوز دولت سعودی به حقوق حجاج و کشتن آنها است. این جزوه توسط دبیرخانه دائمی کنگره بررسی قداست و امنیت حرم تهیه شده است.

۲۴. نشید الطريق

۴. «خاطره ای از حج خونین و کبوتران گلگون بال حرم»، درسهایی از مکتب اسلام، سال ۲۶، ش ۴، مرداد ۱۳۶۷، ص ۵۸-۶۱.
۵. «زائر حج خونین (در رثای مربی شهید رقیه رضایی)»، تربیت، ش ۳۰، تابستان ۱۳۶۷، ص ۷۹.
۶. «سلب صلاحیت از آل سعود و ریشه یابی حادثه خونبار مکه (جمعه سیاه)»، سید ابراهیم سیدعلوی، مشکوه، ش ۱۸-۱۹، بهار و تابستان ۱۳۶۷، ص ۴۸-۵۷.
۷. «شاهدی از حج خونین، سفرنامه حج ۱۳۶۶ ش. / ۱۴۰۷ ق». سید فضل الله حجازی (۱۳۱۸-۱۳۷۸ ق.)، سفرنامه مکه به روایت حجت الاسلام والمسلمین حاج سید فضل الله حجازی. آهنگ حجاز: زندگی و آثار و اسفار حضرت آیت الله حاج آقا سید فضل الله حجازی، به کوشش سیدعلیرضا حجازی، قم، فارس الحجاز، ۱۳۸۷، صص ۳۴۵-۳۸۲.
- این سفر از روز شنبه ۲۰ تیر ۱۳۶۶ (۱۴ ذیقعد ۱۴۰۷ ق) آغاز شده و تا ۱۷ مرداد ادامه داشته است.
۸. «عکس العمل مقامات جمهوری و مطبوعات نسبت به فاجعه حج خونین»، مشکوه، ش ۱۵، تابستان ۱۳۶۶، ص ۱۸۱-۲۷۲.
۹. «مطالب بخش ویژه حج خونین متن پیام تاریخی امام خمینی به زائران خانه خدا»، سید روح الله موسوی خمینی، مشکوه، ش ۱۵، تابستان ۱۳۶۶، ص ۱۴۹-۱۸۰.